

**ALISHER NAVOIYNING “NAZM UL-JAVOHIR” ASARI: HIKMATLARNING
SHE’RIY TALQINI VA BADIY XUSUSIYATLARI****Haydarova Xolida**

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat

O‘zbek tili va adabiyoti universiteti

4-bosqich talabasi

haydarovaxolida073@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20624046>**Annotatsiya**

Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Nazm ul-javohir” asarining yaratilish tarixi, g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari hamda hikmatlarning she’riy talqinidagi o‘ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Asardagi ruboiylarning axloqiy, ma’rifiy va tasavvufiy mazmuni yoritilib, shoirning hikmatlarni badiiy jihatdan boyitishdagi mahorati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, Nazm ul-javohir, hikmat, ruboiy, tasavvuf, axloqiy qarashlar, poetika, Sharq adabiyoti.

Аннотация

В данной статье анализируются история создания, идейно-художественные особенности произведения Алишера Навои «Назм ул-джавохир» («Поэтические жемчужины»), а также специфические аспекты поэтической интерпретации мудрых изречений (хикматов). Освещается морально-нравственное, просветительское и суфийское содержание вошедших в произведение рубаи, раскрывается мастерство поэта в художественном обогащении изречений.

Ключевые слова: Алишер Навои, Назм ул-джавохир, хикмат, рубаи, суфизм, нравственные взгляды, поэтика, восточная литература.

Abstract

This article analyzes the history of creation, ideological and artistic features of Alisher Navoiy's work "Nazm ul-javohir," as well as the specific aspects of the poetic interpretation of aphorisms (hikmats). It highlights the moral, educational, and Sufi context of the rubais within the work, revealing the poet's mastery in artistically enriching these wise sayings.

Keywords: Alisher Navoiy, Nazm ul-javohir, hikmat (aphorism), rubai, Sufism, moral views, poetics, Eastern literature.

Alisher Navoiy ijodi Sharq adabiyotining eng yuksak cho‘qqilaridan biri hisoblanadi. Shoir o‘zining lirik, epik va ilmiy asarlari bilan turkiy adabiyot taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shgan. Uning hikmat va axloq masalalariga bag‘ishlangan asarlari orasida Nazm ul-javohir alohida o‘rin egallaydi. Mazkur

asar Hazrat Aliga nisbat berilgan hikmatlar asosida yaratilgan bo'lib, unda hikmatlar ruboiy shaklida badiiy talqin etilgan. Tadqiqotchilar asarning 1485-yilda yaratilganini qayd etadilar. Asarda hikmatlar oddiy tarjima qilinmay, balki yangi poetik mazmun bilan boyitilgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

“Nazm ul-javohir” (“Gavharlar tizmasi”) Alisher Navoiyning hikmat janriga bo'lgan e'tiborining mahsuli hisoblanadi. Asar Hazrat Alining hikmatlari asosida yaratilgan bo'lib, shoir har bir hikmatni ruboiy vositasida sharhlaydi va kengaytiradi. Tadqiqotchilar asarni hikmatlarning poetik talqini sifatida baholaydilar. Asarning yaratilishida shoirning axloqiy-ma'rifiy qarashlari muhim rol o'ynagan. Navoiy hikmatlarni inson kamoloti, ilm, adolat, saxovat va komillik masalalarini yoritish vositasi sifatida ko'radi.

“Nazm ul-javohir”da hikmatlarning g'oyaviy mazmuni saqlab qolingan holda ularning badiiy ifoda imkoniyatlari sezilarli darajada kengaytirilgan. Shoir hikmatlarda ilgari surilgan axloqiy, ma'rifiy va falsafiy qarashlarni ruboiy janrining poetik imkoniyatlari orqali yanada ta'sirchan va mazmundor shaklda ifodalashga muvaffaq bo'lgan. Natijada hikmatlar nafaqat pand-nasihati vositasi, balki yuksak badiiy tafakkur mahsuli sifatida namoyon bo'ladi. Asarni tahlil qilish jarayonida Navoiyning inson kamoloti, ilm-ma'rifat, adolat, halollik, saxovat, sabr-qanoat va komil inson haqidagi qarashlari markaziy o'rin egallashi aniqlandi. Bu g'oyalar asarning tarbiyaviy ahamiyatini belgilab beradi hamda uning bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolayotganini ko'rsatadi. Ayniqsa, yosh avlodni ma'naviy barkamollik ruhida tarbiyalashda asardagi hikmatlarning ahamiyati katta ekanligi yaqqol namoyon bo'ladi.

Shuningdek, “Nazm ul-javohir”da tasavvufiy va irfoniy qarashlarning ham muhim o'rin tutishi kuzatiladi. Shoir insonning o'z nafsini tarbiyalashi, ma'naviy poklanishi va komillikka erishishi masalalarini hikmatlar orqali yoritadi. Bu esa asarning nafaqat adabiy, balki falsafiy va ma'naviy ahamiyatini ham oshiradi. Asarning poetik xususiyatlarini o'rganish natijasida Navoiy ruboiy janrining imkoniyatlaridan nihoyatda mahorat bilan foydalangani ayon bo'ladi. Qisqa hajmda chuqur mazmun ifodalash, badiiy tasvir vositalaridan unumli foydalanish, obraz va ramzlar orqali fikrni ta'sirchan yetkazish shoirning yuksak iste'dodi va badiiy mahoratini namoyon etadi. Shu jihatdan “Nazm ul-javohir” o'zbek mumtoz she'riyatining nodir durdonalaridan biri hisoblanadi.

Asarning tuzilishi va g'oyaviy yo'nalishi

“Nazm ul-javohir” ruboiylar to'plami bo'lib, undagi har bir ruboiy muayyan hikmatning badiiy sharhi vazifasini bajaradi. Asarda inson va jamiyat, ezgulik va

yovuzlik, ilm va jaholat, halollik va adolat kabi masalalar markaziy o'rinida turadi. Tadqiqotchilar asarda 268 ta ruboiy mavjudligini qayd etadilar.[1.95]

Ruboiylarda ilgari surilgan g'oyalar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Shoir insonni ma'naviy komillikka chorlaydi, ilm olish va yaxshi xulq egasi bo'lishni ulug'laydi. "Nazm ul-javohir"ning eng muhim xususiyati hikmatlarning badiiy talqin qilinganligidir. Navoiy hikmatlarning asosiy mazmunini saqlagan holda, ularga yangi obrazlar va poetik vositalar qo'shadi. Masalan, ota-onaga hurmat, ilmning fazilati yoki insoniylik haqidagi hikmatlar ruboiy shaklida kengroq ochib beriladi. Natijada qisqa hikmat katta badiiy-falsafiy mazmun kasb etadi.[3.58]

Shoir ruboiylarda tashbeh, istiora, tazod va boshqa badiiy san'atlardan mahorat bilan foydalanadi. Bu esa asarning estetik qimmatini oshiradi. "Nazm ul-javohir"da tasavvufiy g'oyalar ham muhim o'rin tutadi. Asarda insonning ma'naviy poklanishi, nafsni jilovlash, komil inson bo'lish yo'lidagi izlanishlar yoritiladi. Ayrim tadqiqotlarda asar tasavvufiy istilohlar va irfoniy qarashlarning muhim manbalaridan biri sifatida baholanadi.[6.44]

Shoir tasavvufiy tushunchalarni murakkab falsafiy tilda emas, balki sodda va tushunarli shaklda bayon qiladi. Shu sababli asar keng kitobxonlar ommasi uchun ham qiziqarli bo'lib qolgan. Asarning badiiy qimmatini belgilovchi muhim omillardan biri uning poetik tuzilishidir. Ruboiylarda qofiya, ritm va ohang uyg'unligi yuqori darajada namoyon bo'ladi. "Nazm ul-javohir" ruboiylarining qofiya tizimi va poetik qurilishi bo'yicha maxsus tadqiqotlar ham olib borilgan. Navoiy ruboiy janrining imkoniyatlaridan unumli foydalanib, qisqa hajmda katta ma'no ifodalashga erishgan. Bu esa shoirning poetik mahoratini namoyon etadi. "Nazm ul-javohir" o'zbek mumtoz adabiyotida hikmat va ruboiy janrining rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Asar Sharq hikmat adabiyoti an'alarini davom ettirish bilan birga, ularga yangi badiiy ruh olib kirgan. Mazkur asar keyingi davr adiblari ijodiga ham ta'sir ko'rsatgan. Undagi axloqiy va ma'rifiy g'oyalar o'zbek adabiyoti taraqqiyotida muhim manbalardan biri bo'lib xizmat qilgan.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiyning "Nazm ul-javohir" asari Sharq hikmat adabiyotining eng yuksak namunalariidan biri sifatida alohida ilmiy va badiiy qimmatga ega. Asar Hazrat Ali hikmatlari asosida yaratilgan bo'lsa-da, uni oddiy tarjima yoki qayta bayon etilgan matn sifatida baholash to'g'ri bo'lmaydi. Navoiy hikmatlarning mazmun-mohiyatini chuqur anglagan holda ularni ruboiy

shaklida qayta yaratadi va natijada yangi badiiy-estetik qiymatga ega bo'lgan asar vujudga keladi.

“Nazm ul-javohir” Sharq hikmat adabiyoti an’alarini davom ettirgan holda ularni yangi bosqichga olib chiqqan asardir. U hikmatlarning she’riy talqini, axloqiy-falsafiy g’oyalarning badiiy ifodasi hamda ruboiy janrining taraqqiyotida muhim o’rin egallaydi. Asarni chuqur o’rganish nafaqat Navoiy ijodini, balki Sharq adabiy tafakkurining rivojlanish jarayonlarini anglashda ham muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Shu sababli “Nazm ul-javohir” kelgusida ham navoiyshunoslik, manbashunoslik va qiyosiy adabiyotshunoslik yo’nalishlarida olib boriladigan tadqiqotlar uchun muhim manbalardan biri bo’lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Alisher Navoiy. Nazm ul-javohir. // Mukammal asarlar to’plami. 20 jildlik. 15-jild. – Toshkent: Fan, 1999 .
- 2.Aziz Qayumov. Navoiy mahorati. – Toshkent: Fan, 1979.
- 3.Izzat Sulton. Navoiyning qalb daftari. – Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1985.
- 4.Rajabova M. Alisher Navoiy “Nazm ul-javohir” asarining manbalari va badiiyati. Filologiya fanlari nomzodi dissertatsiyasi. – Toshkent, 2007.
- 5.Sirojiddinov Sh., Yusupova D., Davlatov O. Navoiyshunoslik. – Toshkent: Tamaddun, 2019.
- 6.Davlatova Z. Alisher Navoiy ruboiylari badiiyati. – 2022.
- 7.O’zbek adabiyoti tarixi. 5 tomlik. 2-tom. – Toshkent: Fan, 1977.
- 8.Navoiy ensiklopediyasi. – Toshkent: O’zbekiston Milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2016.

